

Dünyanın ən..ən..ən..

çayları - paralel baxış

Azərbaycan təbiətini möhtəşəm, ecazkar edən uca dağları, zümrüd meşələri, yaşıl cəmənləri, güllü-çiçəkli yamacları ilə bərabər həm də, mavi gözlü gölləri, şaqraq səslili gur çaylarıdır. O, gurultulu, şən nəğmə kimi dağların qoynundan axıb gələn, torpağımıza, həyatımıza, yaşayışımıza can verən çaylarımız, eyni zamanda dünyanın eyni statusunda olan çayları haqqında oxucularımıza geniş məlumatlar vermək istəyirik.

Adalet .az xəbər verir ki, Azərbaycanda 8400-ə yaxın çay var. Uzunluğu 5 km-dən artıq çayların sayı 190-dir. 21 çayın uzunluğu isə 100 km-dən çoxdur. Yalnız 2 çayın uzunluğu 500 km-dən çoxdur.

Uzun çaylar...

1. Azərbaycanda Kür çayı uzunluğuna görə, ən böyük çaydır. 1515 km-dir. Araz-1072- km, Qarax-413 km, Qabırçı - 389 km, Samur-216 km, Tərtər-200 km;

2. Dünyada ən uzun çay isə Cənubi Amerikadakı Amazondur. Onun uzunluğu 6992 km-dir. Sonrakı yerləri Nil çayı (Afrika)- 6,650 km, Yansız çayı, (Asiya)-6,300 km, Missisipi çayı (Şimali Amerika)- 6,275 km uzunluğu ilə tutur.

Şəlaləli çaylar

1. Azərbaycanda üzərində şəlalə yaranan bir çox çaylar var. Təbiətin incəsənət əsəri kimi dəyərləndirilən şəlaləli çayları Dəmiraparan (Mucux şəlaləsi), Tərtər, Katexçay, Vəlvələ, Kürmükçay və başqaları hesab olunur.

2. Cənubi Afrikada yerləşən Viktoriya şəlaləsi dünyanın ən əzəmətli şəlalələrindən biri sayılır.

Naçişəlaləsi Yaponiyanın fasiləsiz axan ən uzun şəlaləsi özəlliyini daşıyır.

"Qızıl şəlalə" mənasını verən Gullfoss İslanlandiyada Ağ çayın üzərində yerləşən iki qatlı və 32 metr hündürlüyündədir. Daimi yağışlar və ərilyən buzlaqlar səbəbilə yay mövsümündə Avropanın ən böyük şəlaləsi olur. Venesuelanın sərhədləri daxilində yerləşən, 979 metr hündürlüyü ilə dünyanın ən

böyük şəlaləsi ünvanına sahib Anxelin suları ümumilikdə 807 metr maneəyə rast gəlmədən axır və bənzərsiz mənzərə yaradır. Hindistanın ən hündür şəlalələrindən biri olan Yoq. Şaravathi çayının 253 metr yüksəklikdən aşağı tökülməsi nəticəsində yaranıb. Yağışlı mövsümlərdən öncə bir neçə incə su sızıntısından ibarət olan şəlalə musson yağışları başlayanda möhtəşəm bir su axıntısına çevrilir.

Çirkli çaylar

1. Ermənistanın Qafan, Qacaran mis-molibden kombinatlarının suları Oxçu çayına axıdılır. Oxçu çay da Araz çayına tökülür. Yəni, Araz çayında ən çox çirkənmə burada baş verir. Hətta Metsamor Atom Elektrik Stansiyasının da radiasiyalı sularının kanal vasitəsilə Oxçu çayına axıdılması ilə bağlı məlumatlar var. Kür çayının Böyük Kəşik məntəqəsində ağır metalların- mis, qurğuşun və nikelin miqdarı normadan dəfələrlə çoxdur. Eyni zamanda, Ermənistan axan balaca Debed çayı var. Bu çay Xram çayının qoludur. Ermənistandakı Alaverdi mis mədənin suları Debed vasitəsilə Xram çayına tökülür ki, bu da Kür çayının çirkənməsinə gətirib çıxarır. Qoşqarçayın çirkənməsində isə Daşkəsən şəhərinin kommunal-təsərrüfat, məişət çirkab suları və

Zəylik alunit-filiz kombinatının, Daşkəsən filiz zənginləşdirmə kombinatının tullantı suları böyük rol oynadığından bu çay çirkənməmiş su sinfinə aid edilib.

2. Banqladeşin paytaxtı Dəkkənin mərkəzindən axan Buriqanqa çayını ekspertlər dünyanın ən çirkli, ən üfunətli çayı sayırlar. Buriqanqa sularında üzməyən, bu

çaya atılmayan nəsə yoxdur. İndoneziyanın Sitarum çayında axan su isə adi sudan min dəfə çirkli sayılır. Ətrafa yayılan zəhərli maddələr ümumilikdə 200 milyon insanın həyatı üçün təhlükə mənbəyidir. Çayın zəhərlənməsinə səbəb torpaqdakı qurğuşun, havaya atılan kimyəvi maddələr və çaylara axıdılan zavod və fabriklərin tullantılarıdır.

Amazon və Konqodan sonra dünyanın üçüncü bol sulu çayı olan Qanq Cənubi Asiyadan axır. Çay öz başlanğıcını Himalay dağlarının buzlaqlarından götürərək, Hindistan və Banqladeş ərazisindən keçir və Hind okeanında Benqal körfəzinə tökülür. Elə ən böyük deltanı da Qanq çayı əmələ gətirir. Onun sahəsi 105640 km² təşkil edir. Uzun illərdir hindular öz müqəddəs çaylarına səcdə edirlər. Onlar hesab edirlər ki, Qanq övlətlərin ruhunu günahlardan təmizləyir. Odur ki, dəfn mərasimlərində öncə cəsədə xüsusi maddə sürtür, sonra isə yandırır, külünü Qanqa tökürlər. Bəzi kasıblar isə ayinə tələb olunan maddəni ala bilmədikləri üçün doğmalarının nəşini yandırmadan birbaşa Qanqa atırlar. Bunlarla yanaşı, çaya 450 milyon əhaliyə xidmət edən kanalizasiya sistemindən hər gün 4800 milyon litr çirkab su axıdılır. Buraya fabrik və zavodların sənaye tullantıları və yarım milyon tondan artıq plastik kütlə atılır. Əhalinin kasıb təbəqəsi isə bu suda paltarlarını yumaqdan və çimməkdən çəkinmir.

Su təbiətin əvəzsiz nemətidir. Eyni zamanda Allahın verdiyi ən böyük bəxşışdır. Elə ölkələr var ki, bu neməti qonşu dövlətdən pulla alır. Dünyada isti iqlim olan ölkələrdə yayda susuzluqdan insanlar. Yaşılıq, heyvanat aləmi məhv olur.

Belə, faktlara mütəmadi rast gəlinir.

Əziz oxucularımız, yaxınlığınızdan axan çayların, sərinlik, gözəllik, həyat mənbəyi olan göl və su hövzələrinin qədrini bilin, onların çirkəndirilməsinin qarşısını almağa çalışın! Ən azında bu nemətlə qaba rəftar edənləri maarifləndirin, həyat mənbəyimizi qoruyun!

Əntiqə Rəşid